

LINGUISTICA LETTICA

LATVIEŠU VALODAS INSTITŪTA ŽURNĀLS
2015 RĪGA 23

Dibinātājs / Founder
LU Latviešu valodas institūts
Reģistrācijas apliecība Nr. 90002118365

Iznāk kopš 1997. gada / Published since 1997

Atbildīgā redaktore / Editor-in-chief
Ilga JANSONE

Redakcijas kolēģija / Editorial Board
Aleksejs ANDRONOVŠ (Krievija),
Laimute BALODE (Latvija/Somija), Ojārs BUŠS (Latvija),
Ina DRUVIETE (Latvija), Trevors FENNELS (Austrālija),
Juris GRIGORJEVS (Latvija/Lietuva), Ilga JANSONE (Latvija),
Daina NĪTIŅA (Latvija), Anna STAFEČKA (Latvija),
Agris TIMUŠKA (Latvija), Lembits VABA (Igaunija),
Bernhards VELHLI (Zviedrija), Andrejs VEISBERGS (Latvija)

Mājaslapa / Website
www.lulavi.lv/zurnals-linguistica-lettica

Indeksācija / Indexing
Index Copernicus

Literārie redaktori / Proof-readers
Gunita ARNAVA, Sanda RAPA,
Jana TAPERTE, Andrejs VEISBERGS

Maketētāja / Layout designer
Gunita ARNAVA

Redakcijas adrese / Address of Editorial Board
Akadēmijas lauk. 1, 902./903. kab., Rīga, LV-1050
Tālr. / phone +371 67227696,
e-pasts / e-mail: latv@lza.lv

ISSN 1407-1932

© LU Latviešu valodas institūts, 2015

SATURS / CONTENTS

Ina DRUVIETE. Latvijas Republikas Satversmes ievads (preambula) Latvijas valodas situācijas kontekstā.....	5
Andris HIRŠS. Tērbatas personālistu metafizika un valodas analīze kā metafizisko atziņu avots tajā.....	27
Māris KŪLIS. Valodas loma kultūras tapšanā – Džambatistas Viko filosofiskās idejas.....	50
Juris GRIGORJEVS, Jurgita JAROSLAVIENĒ. Spectral Structure and Duration of the Monophthongs in Both Contemporary Baltic Languages.....	68
Jana TAPERTE. Latviešu valodas nazālo slēdžu spektrālās īpašības (informantu vecuma grupas no 16 līdz 39 gadiem un no 40 līdz 59 gadiem).....	93
Mārtiņš BOIKO. Par anaptiksi latviešu tautasdziesmās.....	105
Ieva ELSBERGA, Sandra KALNIŅA, Laura RITENBERGA-KINDERE. Valodu kontaktu loma semantiskā lauka ‘vide’ paplašināšanas procesos: jēdzienu ‘valodas vide’ un ‘vides valoda’ mūsdienu interpretācija.....	130
Jurgita GIRČIENĒ. Gastronomijos srities skoliniai kaip globalējančio pasaulio atspindys.....	146
Anitra ROZE. Salīdzinājumi ar adjektīvu <i>dzeltens</i>	167
Ieva FĪBIGA. Medicīnas valoda senajā Grieķijā un tās attīstība.....	182
Igors KOŠKINS. Savs un svešais valodu kontaktos: slāviskas cilmes aizguvumi un mantotā leksika latviešu valodā.....	203
Iļga JANSONE. Vēžu un zivju nosaukumu motivēti Vidzemes mājvārdi (1826. gada dvēseļu revīzijas materiāli).....	217

Dr. phil. Māris KŪLIS

Valodas loma kultūras tapšanā – Džambatistas Viko filosofiskās idejas

Ievads

Cilvēces vēsture kā ikviena cilvēka un katras sabiedrības radošo, politisko, ekonomisko u. c. pūliņu norises, citiem vārdiem, kultūras tapšanas procesa¹ neskaidrā un mūždien mainīgā daba bieži vien ir sagādājusi rūpestus tiem, kas mēģinājuši šajos procesos saskatīt likumsakarības vai, mazākais, sniegt noteiktu norišu skaidrojumu. Viss viens, vai ir meklēti cēloņi, lai paredzētu nākotni, vai arī sniegti skaidrojumi par jau reiz notikušo. Kultūras procesu, proti, uzskatu, tikumu, sociālo un sabiedrisko iekārtu, likumu, kā arī komunikatīvo izteiksmes formu attīstības, pārmaiņu un tostarp arī migrācijas izpētē jāņem vērā tās priekšmeta daudzpusīgā un pastāvīgi mainīgā daba. Viena no šķautnēm ir valodas lomas kritiska izvērtēšana gan kultūras procesu, gan valodas un kultūras mijiedarbības izpētē.

Vai valoda veido kultūras telpu? Vai valoda noformē tikumus, paražas un, plašākā mērogā, arī tradīciju? Šie un līdzīgi jautājumi nezaudē aktualitāti arī filosofijas vēsturē. Minēto jautājumu izvērsums filosofiskā perspektīvā ļauj aplūkot valodas un kultūras savstarpējās ietekmes principus. Eiropas filosofijas vēsturē būtisks pieturas punkts, kurā šķetināti šie jautājumi, ir Džambatistas Viko (*Vico*) "Jaunās zinātnes" projekts. Pat vairāk, tie ir ne tikai aplūkoti – var pamatoti domāt, ka Viko filosofiskās idejas devušas būtisku ieguldījumu turpmākajā filosofijas attīstībā, jo īpaši sociālās un vēstures filosofijas nozarēs. Tomēr – šeit vērts to īpaši izcelt – Viko izpelnās atzinību arī par to, ka pamanīja valodas noteicošo lomu kultūras procesos. Šajā rakstā es pievērsīšos dažām viņa idejām, lai filosofiskā un metodoloģiskā perspektīvā parādītu valodas un kultūras procesu izpētes ciešo saikni. Šīs saiknes apzināšanās var kalpot par nozīmīgu elementu ne tikai kultūras vēstures izpētē, bet, plašākā mērogā, arī aktuālo sociālo norišu izskaidrošanā.

Raksta mērķis ir parādīt valodas lomu kultūras norišu analīzē, atsaucoties uz Džambatistas Viko filosofiskajām idejām. Lai to paveiktu, jāizpilda vairāki secīgi uzdevumi, tostarp jāaplūko Jaunlaiku filosofijas tendences un paradigmātiskās sekas, lai saprastu Viko filosofijas tapšanas specifisko kontekstu; vienlaikus tā ir aplūkojamā priekšmeta robežu noteikšana. Jāapskata vairāki Viko filosofijas elementi: lai saprastu,

¹ Jāpiebilst, ka te ar nolūku lietots jēdziens "tapšana". Lai gan varētu izvēlēties vārdkoku "kultūras attīstība", tomēr tas it kā pagērē kumulatīvu progresiju, kas šajā gadījumā būtu neprecīzi. Attīstība nozīmē to, ka katrs nākamais posms ir kaut kādā ziņā labāks (vērtīgāks) par iepriekšējo. Lai no tā izvairītos, lietots jēdziens "tapšana", kas gan pieļauj norisi, taču rezultātam nepiešķir novērtējumu. Tas ir it īpaši svarīgi Viko *corso e ricorso* teorijas kontekstā.

kāda ir saikne starp valodu un kultūru, jāsniedz ieskats Viko "Jaunās zinātnes" projekta pamatāprisēs un līdz ar to arī jaunās epistemoloģijas pretenzijās. Viko filosofijā no *verum-factum* principa izrietošais un Jaunlaiku zinātnes ideoloģijai pretējais atzinums, ka patiesība ir meklējama nevis dabas, bet gan vēstures izziņāšanā, noved pie vēstures un kultūras pētniecības pamatojuma. Viko oriģinalitāte ir arī tajā, ka viņš savdabīgā veidā sasaista valodas izcelsmes un kultūru vēstures teorijas. Proti, valodas izcelsmes teorija organiski iekļauj valodas un kultūras mijiedarbību. Viņa idejas par valodu izcelsmi ir viens no centrālajiem argumentiem par labu valodas un kultūras izpētes ciešajai saiknei. Viko filosofisko ideju aplūkojums visbeidzot nokļūst pie "veselā saprāta" jēdziena. Šā jēdziena izvērsums parāda Viko ideju mūsdienīgumu un noderīgumu gan sociālās filosofijas, gan kultūras norišu pētniecībā.

Lai gan Neapoles XVII/XVIII gadsimtu mijas intelektuāļa, profesora Džambatistas Viko² idejas bija novatoriskas, tās viņa dzīves laikā neguva plašu atzinību.³ Vietējās universitātes pasniedzējs Viko bija iecerējis sev spožu karjeru, tomēr tā izpalika. Pretenzijas uz jurisprudences profesora vietu neguva piepildījumu, un Viko nācās samierināties ar mazāk prestižā retorikas pasniedzēja amatu. Tomēr mūsdienās var domāt, ka šī notikumu gaita bija liktenīga. Jāņem vērā, ka tālaika zinātnes ideoloģiskā orientācija nesaskanēja ar Viko garīgo meklējumu virzienu, tomēr palikšana pie retorikas tēmām, iespējams, ļāva viņam pamatīgāk un dziļāk izstrādāt tās idejas, kuras valodas un kultūras jomā nodrošināja Viko vēlāko slavu. Jāatzīst, ka Viko un viņa idejas filosofijas vēsturē ilgi netika ievērotas. Lai gan XIX gadsimtā, pateicoties franču vēsturnieka Žila Mišelē (*Michelet*) pūliņiem, notika Viko ideju "renesanse", tomēr filosofiskajām idejām par valodas lomu kultūras tapšanā ilgstoši tika pievērsta maza uzmanība. Vēlāk, it īpaši sekojot "lingvistiskajam pagriezienam" XX gs., Viko iezīmētās pētniecības jomas guva un gūst aizvien lielāku uzmanību. Šobrīd ir pamats domāt, ka Viko idejas par *sensus communis* un valodu var sniegt būtisku ieguldījumu kultūras procesu un civilizāciju sadursmju izpratnē. Var pievienoties Viko filosofiskā mantojuma pētniekam Perezam Zagorinam (*Zagorin*), kurš norāda, ka mūsdienās Viko filosofiskais mantojums ne tikai tiek plaši pētīts, bet bieži viņš pat tiek daudz zināts kā pirmais cilvēkzinātņu diženais teorētiķis un vēsturiskuma atklājējs. (Zagorin 1984, 15) Lai gan Viko nav izkarojis sev stabilu vietu filosofijas vēstures "kanonā", tēmas, ar kurām viņš nodarbojās, laika gaitā ir kļuvušas par daudzu filosofisko pētījumu neatņemamu sastāvdaļu.

² Džambatista Viko visu dzīvi aizvadīja Neapoles karalistē un lielāko daļu tieši Neapoles pilsētā. Viņš dzima 1668. gada 23. jūnijā ratu meistara meitas un grāmatu tirgotāja ģimenē. Viko mira 1744. gada 23. janvārī 75 gadu vecumā.

³ Lielā mērā Viko filosofiskais devums ir bijis maz pamanīts arī Latvijā. Pirmās neatkarības laika Latvijā par Viko rakstīja Roberts Vipers.

Jaunlaiku filosofija

Iespējams, viens no svarīgiem faktoriem, kas noteica Viko darbu un ideju pieticīgo atpazīstamību, bija tas, ka viņa oriģinālo ideju plūdus nevis apvaldīja, bet gan tikai sajauca vētrainais izklāsta stils. Var pievienoties Jesajam Berlinam (*Berlin*), kurš raksta par Viko, ka "brīžiem viņu aizrāva līdzī dezorganizētu ideju plūdi," kā arī to, ka "Viko bija ģēnijs, kuram pietrūka talanta". (Berlin 1969, 373)⁴ Tomēr cits aspekts varētu būt svarīgāks. Proti, Viko ar savām oriģinālajām idejām neiederējās savā laikmetā. XVII un XIII gadsimta mija bija laiks, kurā Eiropas zinātnes telpā dominēja Jaunlaiku filosofijas pārstāvja Renē Dekarta (*Descartes*) idejas. Šī tendence atbalsojās arī Viko laika Neapolē. Tam bija nopietni iemesli, jo Dekarta filosofija, kas solīja precīzas, skaidras un reformētas zināšanas, piedāvāja ceļu, kā pārvarēt daudzas tālaika zinātnes grūtības.⁵

Jaunlaiku filosofijas periods sakrīt ar eksakto zinātņu un tehnoloģiju atklājumu laiku XVI un XVII gadsimtu robežās. Neskatoties uz grūtībām noteikt šā perioda robežas un spītējot daudzajām asajām diskusijām starp Jaunlaiku filosofiem⁶, jēdziens "Jaunlaiki" ietver vienojošu apzīmējumu vairākām zinātniskās, filosofiskās un, specifiski, epistemoloģiskās paradigmas izmaiņām. Jaunlaiku filosofija bija mēģinājums atrast jauno pretstatā vecajam un piedāvāt jaunas, precīzākas un drošākas zināšanas. Jaunlaiku filosofija atsacījās no pagājības laiku autoritātēm un Dieva tronī centās iesēdināt cilvēku – dabas pētnieku. Tomēr tas nav vienīgi dabaszinātņu nostiprināšanās un jaunu metožu izstrādes laiks. Tas ir aizsākums principiālam

⁴ Turpat arī: "Viko centās pateikt par daudz, un bieži viņa domas bija vien nepabeigtas, vāji formulētas skices; [...] Viko izpaušme bieži sasniedz rapsodisku, dažkārt vulkānisku spēku; taču šī izteiksme nav saskaņīga. Kā to nav vilcinājušies norādīt kritiķi, viņa satraukumpilnajā rakstībā ir daudz neskaidrību un pretrunu." (Berlin 1969, 373-374) Protams, jāreķinās ar to, ka jautājums par Viko ideju popularitāti viņa dzīves laikā vienmēr būs tikai spekulācijas.

⁵ Dekarta izziņas metode jeb norādījumi par pareizu izziņas procesa vadīšanu, kurus viņš pirmoreiz izklāsta 1637. gadā publicētajā darbā "Pārruna par metodi" (tulkots latv. v., 1978), var šķīst visnotaļ vienkārša. Jaunā izziņas metode paredzēja četrus soļus: par patiesu atzīt tikai acīmredzamo, visu sadalīt daļās, virzīties no vienkāršā uz sarežģīto un vienmēr veikt visaptverošu uzskaiti, lai pārliecinātos, ka nekas nav izlaists. Metodes un šaubu principa ievērošana pašam pret sevi Dekartu noveda pie plašu atpazīstamību iemantojušās atziņas "*cogito ergo sum* – domāju, tātad esmu". Tā ir vienīgā atziņa, kuru viņam neizdevās apšaubīt. Līdz ar to viņš šo atziņu pieņēma par savas racionālistiskās un deduktīvās filosofijas pamatu.

Savukārt grāmata "Meditācijas par pirmo filosofiju" (tulk. latv. v., 2008), kurā viņš izvērš "Pārrunā" iesākto, ir daudz apjomīgāks un detalizētāks viņa filosofisko ideju izklāsts.

Dekarts bija ne tikai izcils filozofs, bet arī ievērojams matemātiķis. Viņš ir pazīstams kā analītiskās jeb koordinātu ģeometrijas izstrādātājs.

⁶ Jaunlaiku filosofiju nepārstāv vienīgi Renē Dekarts. Filosofijas vēsturē Jaunlaiku filosofijā nošķir vismaz divus galvenos virzienus – racionālismu un empīrismu. Starp galvenajiem racionālisma pārstāvjiem mēdz minēt Dekartu, Benediktu Spinozu (*Spinoza*), Gotfrīdu Vilhelmu Leibnicu (*Leibnitz*) u.c. Savukārt empīrismu pārstāv Frānsiss Bēkons (*Bacon*), Džons Loks (*Locke*), Deivids Hjūms (*Hume*) u.c. Svarīgākās atšķirības starp šiem filosofijas virzieniem ir jautājums par zināšanu atkarību no sajūtām (pieredzes) un metodoloģiskais pieņēmums par pareizo zināšanu ieguves veidu. Racionālisma pārstāvjus identificē ar dedukcijas, bet empīrisma – ar indukcijas loģisko metodi. Pirmā ir atsevišķā gadījuma atvasināšana no vispārīga likuma, bet otrā – pretēji. Jāpiebilst, ka racionālisms un empīrisms nav vienīgie filosofiskie virzieni Jaunlaiku periodā.

pasaules redzēšanas pārveidojumam. Tādas metodes meklējumi, kas dotu skaidru un drošu ceļu uz zināšanām, lika pārvērtēt objektivitātes un zināšanu kritērijus. Līdz ar to arī izveidojās citāda pasaules aina. Individuālas subjektivitātes vēstījumam bija jātiek devalvētam.⁷ Tā vietā par autoritāti varēja kļūt vienīgi objekta un priekšstata atsvešināšana. Proti, realitāte ir nevis cilvēka prātā, bet ārpus tā.

Jaunlaiku filosofijas aplūkojuma nozīmīgums ir divkāršs. Pirmkārt, vēsturisks – Jaunlaiku filosofija Viko radošās izpausmes laikā bija dominējošā zinātnes ideoloģija. Līdz ar to tā noteica, kas ir pareizs un kas var būt interesants. Viko – retorikas profesors ar labu humanitāro izglītību – nepakļāvās šai tendencei. Tātad viņa filosofiskās idejas ir opozicionāras. Tās tapušas kā diskusija ar sava laika idejām. Otrkārt (bet tas ir tieši saistīts ar pirmo), nozīmīgums ir laikmetīgs – ja pieņem, ka Jaunlaiku zinātnes paradigma vismaz kaut kādā mērā ir aktuāla arī šodien. Šķiet, ka dabas matematizācija, "mērniecības māksla", tehnoloģizācija u.tml. kultūras prakses elementi liecina, ka tā tas patiešām ir. Līdz ar to Viko ideju aplūkojums uz Jaunlaiku filosofijas fona vienlaikus ir arī mūsdienu humanitāro zinātņu situācijas aktualitāte. Jautājums par kultūras un vēstures pētniecības iespējamību Viko filosofijā pastarpināti ir arī jautājums par humanitāro zinātņu iespējamību mūsdienu pasaulē.

Mūsdienu filosofs Mārtins Džejs (*Jay*) savā grāmatā "*Songs of Experience*" apraksta paradigmatisks izmaiņas zinātnes pašizpratnē, kuru saknes meklējamas Jaunlaiku filosofiskajās idejās. Viņš to apzīmē kā "metodes fetišu" un uzskaita vismaz četras būtiskas un noturīgas šā perioda iezīmes.

Pirmā iezīme – subjekta iekšējā pieredze tiek aizstāta ar intersubjektīvi pārbaudāmiem datiem, kurus apliecinātu eksperimenti. Metodei, kas pretendē uz vispārīgumu, jāsniedz tādi rezultāti, ar kuriem principā ir iespējams dalīties, proti, tie nevar būt individuāli īpatnēji. Līdz ar to pieredze ir nevis subjektīva, bet gan intersubjektīva. (*Jay* 2005, 35)

Otrā iezīme ir nošķirums starp psiholoģisko un epistemoloģisko subjektu. Tas nozīmē, ka jebkuras zināšanas zaudē savu "atsevišķā ārkārtas gadījuma" statusu un kļūst pārļaiciskas. Teorētiska epistemoloģiskā subjekta atsvešināšanās no individuālas personas paredz, ka tas pārvar individuālās dzīves laicisko un saturisko ierobežotību. Šīs domas sekas ir tādas, ka dabas izpētes zinātnes kļūst vektorāli kumulatīvas. (*Jay* 2005, 35)

Trešā iezīme ir atmiņas nozīmības atcelšana. Jaunlaiku zinātne varēja atzīt pieredzi tikai tad, ja bija iespējams to apstiprināt. (*Jay* 2005, 36) Hanss-Georgs Gadamer (*Gadamer*) raksta: "Modernā zinātne savā metodiskajā veidā tikai attīsta to, uz ko jau tiekusies jebkura pieredze. Visa pieredze ir nozīmīga tikai tik lielā mērā, cik tā apstiprinās. Līdz ar to tās dignitāte sakņojas principiālā atkārtojamībā. Un tas nozīmē,

⁷ Filosofijas vēsturē idejas pirms Jaunlaikiem nav viennozīmīgas; nevar runāt par kādu vienotu uzskatu sistēmu. Tomēr par periodu pirms Jaunlaikiem, var teikt, ka būtiska loma bija autoritātei (arī baznīcas dogmām), kā arī Aristoteļa fizikai, proti, idejai par entelehiju – ķermeņiem piemītošo potencialitāti.

ka pieredze saskaņā ar savu būtību atceļ un līdz ar to izdzēš sevī savu vēsturi." (Gadamers 1999, 237)

Ceturtā iezīme – ķermenisko izziņu aizstāj mākslīgi instrumenti. Džejs raksta: "Ķermenisko izziņu, kas balstīta uz sajūtām .. arvien vairāk aizstāja ar "objektīviem" instrumentiem, kas, reģistrējot ārējās pasaules stimulus, lika domāt, ka ir precīzāki un neieinteresēti. Modernās zinātnes laboratorijās aculieciniekus ar miesu un asinīm .. aizstāja t.s. "necilvēku liecības". (Jay 2005, 36-37) Jaunlaiku filosofijā valdīja pārliecība, ka subjektam neizbēgami ir lemts kļūdīties. Šā iemesla dēļ cilvēks būtu jāaizstāj ar tādām ietaisēm, kuras gan spētu producēt zināšanas, bet kurām nepiemistu tās īpatnības, kas cilvēcisku būtnei padara neuzticamu. Šī ideja objektivitātes vārdā zinātnes jomā lika izstumt no pētniecības priekšmetu loka visu, kas neskaids vai ko ir grūti nomērīt – atmiņas, jūtas, dziņas, visus tos afektus, ko varētu nodēvēt par dvēseles dziņām un vētrām. Šāda pieeja izveidoja stingru robežu starp izziņas jomām. Zinātne nodarbojās ar to, ko varēja izmērīt vai kvantificēt. Savukārt pārējais nevarēja tikt uzskatīts par zinātnisku. Līdz ar to vēsture nokļuva starp tām jomām, kurās nevar iegūt skaidras un precīzas zināšanas. Tas ir, vēsture tika atzīta vai nu par nezinātnisku, vai arī tai bija sevi jāpārveido.

Šādu ideju kontekstā Viko izstrādāja savu "Jauno zinātņi". Zināmā mērā tā bija opozīcija gan Dekarta metodei, gan arī Jaunlaiku tendencei pamest novārtā noteiktas cilvēku dzīves jomas. Proti, problēma parādās tur, ka Dekarta *ģeometriskā metode* visus fenomenus, kas nepakļaujas loģiskai un matemātiskai izteiksmei, noraksta kā ilūzijas un māņus. Viko saprata, ka šāda pieeja fundamentāli liedz nodarboties ar "nāciju kopīgās dabas" vēstures izpēti. Viņa iebilduma pamatā ir atziņa, ka racionālisma (Dekarta) filosofija ir pilnīgi atsvešinājusies no vēsturiskuma un tādā veidā zaudējusi saikni ar valodas un kultūras vēstures pētniecību. Jaunlaiku dabaszinātniski ievirzītā zinātnes orientācija neapdomīgi ignorē gan ārkārtīgi interesantu, gan nozīmīgu cilvēciskās darbības jomu. Šis iebildums nav zaudējis savu aktualitāti arī mūsdienu filosofijā un zinātnē. Tas ir ieguvis humanitāro zinātņu iespējamības un kritēriju problemātikas formu.

Jaunās zinātnes pieteikums

Jaunās zinātnes pieteikumu Viko sniedz savā *opus magnus* ar nosaukumu „Jaunā zinātne”, kura pirmo izdevumu publicēja 1725. gadā, proti, gandrīz 50 gadus pirms Herdera (*Herder*) pārspriedumiem par valodas izcelsmi.⁸ Vēlāk viņš to pamatīgi

⁸ Bieži vien Herders tiek cildināts kā pirmais filozofs, kurš izcēlis ideju, ka cilvēces vēstures procesus ir būtiski noteikuši dažādi vietējas nozīmes kultūras faktori.

Par kopīgo un atšķirīgo Viko un Herdera filosofijā skat., piemēram: Wells, G. A. 1969. "Vico and Herder." In Giambattista Vico. An International Symposium, edited by Giorgio Tagliacozzo, 93-102. Baltimore: The Johns Hopkins Press; Berlin 2013 – Berlin, Isaiah. 2013. *Three Critics of the Enlightenment*. Princeton University Press; Robert T. Clark, Jr. "Herder, Cesarotti and Vico", *Studies in Philology*, Vol. 44, No. 4 (Oct., 1947), pp. 645-671, Published by: University of North Carolina Press.

pārstrādāja un papildināja.⁹ Lai stātos pretī valdošajai zinātnes ievirzei un piedāvātu alternatīvu pieeju, Viko izstrādāja savu epistemoloģisko teoriju.¹⁰ Pirmās iestrādes tapa jau 1708. gadā publicētajā darbā "*De nostri temporis studiorum ratione*" un 1710. gadā izdotajā grāmatā "*De antiquissima Italorum sapientia, ex linguae latinae originibus eruenda*". Otrajā Viko pirmo reizi noformulēja patiesības formulu *verum ipsum factum* – patiesība sakrīt ar darināto. Proti, patiesības kritērijs ir darinājuma autorība. Tikai tas, kas pats ir kaut ko darinājis, par to var kaut ko patiesi zināt.

No šādas patiesības interpretācijas izriet vismaz divi secinājumi. Proti, pirmais, attiecībā uz naturālo pasauli lietu patiesumu var atzīt tikai Dievs, jo Dievs ir dabas darinātājs. Tas neizslēdz dabaszinātņu centienus sniegt dabas procesu skaidrojumu, bet liedz iegūt perfektas zināšanas. Savukārt otrs secinājums ir attiecināms uz sociālajām norisēm. Tā kā cilvēki ir tie, kas darina savas rīcības vēsturi, tad šajā jomā ir iespējamās zināšanas. Sociālās iekārtas, mākslas priekšmeti, literatūra, bet arī paražas, tradīcijas, etiķetes normas u.tml. – tie visi ir cilvēciskās darbības rezultāti. Turklāt šiem darbības veidiem jāpiemīt noteiktam mērķim un motīviem. Raugoties no Jaunlaiku filosofijas skatpunkta, tā ir skandaloza tēze. Proti, šāds princips apgriez kājām gaisā ierasto uzskatu par to, kas ir un kas nav uzticamu zināšanu avots. Ja ierasti objektivitātes kritērijs ir bijis neieinteresēts vērojums, tad šajā gadījumā tas ir otrādi – subjekta rīcība tieši nosaka patiesības iespējamību. Valodas un kultūras mijiedarbes kontekstā īpaši nozīmīgs ir otrais secinājums.

Viko savu filosofisko ideju kopumu tālāk izstrādāja savā *opus magnus* sauktā "*Scienza Nuova*"¹¹ (latviski – Jaunā zinātne). Viņš piedāvāja jaunu un citādu zinātni. Džambatistas Viko „Jaunās zinātnes” izaicinājums bija izstrādāt tādu sistēmu, kas cilvēku dzīves, proti, kultūras norises nereducētu uz nejaušību vai nepakļautu tradicionālās metafizikas spekulatīvajiem principiem. Gluži otrādi, viņa uzdevums bija izveidot sintēzi, kas apvienotu vispārīgo ar konkrēto, patieso ar droši zināmo. Tikai tad, ja to izdotos sasniegt, varētu domāt par pilnīgām zināšanām. Risinājums atradās *verum-factum* principa izvērsumā. "Jaunajā zinātnē" Viko atsaucās uz nošķirumu starp

Velss (*Wells*) rakstā argumentē, ka, lai gan kopīgas iezīmes tik tiešām ir redzamas, tomēr nav pietiekama pamata apgalvot, ka Herders būtu tieši ietekmējies no Viko idejām vai būtu lasījis viņa darbus.

⁹ "Jaunās zinātnes" pirmais izdevums tiek laists klajā 1725. gadā un pētnieciskajā literatūrā ir pazīstams ar nosaukumu "Pirmā Jaunā zinātne", bet jau pēc pieciem gadiem – 1730. gadā – Viko publicē pārstrādātu versiju, kas pazīstama kā "Otrā Jaunā zinātne". Vēlāk viņš darbu turpināja, taču nepabeidza, jo mira 1744. gadā. Drīz pēc viņa nāves iznāca trešais izdevums. Šo izdevumu dažkārt atsevišķi nošķir kā trešo versiju, bet šāda tradīcija nav nostiprinājusies. 1928. gadā Fausto Nikolīni (*Nicolini*) redakcijā tika laists klajā trešais izdevums, bet nu jau ar viņa labojumiem un paragrāfu sadalījumu, kas kļuvis par "Jaunās zinātnes" standartizētās paginācijas paraugu.

¹⁰ Par Viko zināšanu teoriju vairāk skat. jau par klasisku interpretāciju uzskatīto Benedeto Kročes (*Croce*) darbu "*The Philosophy of Giambattista Vico*", konkrētāk, nodaļas "*Vico's Theory of Knowledge: First Phase*" un "*Vico's Theory of Knowledge: Second Phase*". (Croce 2002)

¹¹ Šā darba pilnais nosaukums ir "*Principi di Scienza Nuova d'intorno alla Comune Natura delle Nazioni*" (latviski – Jaunās zinātnes principi par nāciju kopīgo dabu). Jāpiebilst, ka zināmā mērā Viko garīgie centieni sakrīt ar Jaunlaiku tendencēm. Viko "Jaunās zinātnes" nosaukums sasaucas ar Bēkona (*Bacon*) "Jauno organonu" un iekļaujas citu jaunu zinātņu projektu kopumā.

diviem zināšanas veidiem: *il certo* (drošs) un *il vero* (paties). Ja pirmais attiecināms uz cilvēku dzīves jomu (cilvēku dzīves empīriskā pieredze: valoda, tikumi utt.), tad otrais – uz universālām zināšanām. Viņš raksta: "Kad cilvēki nevar zināt patiesību, tie paļaujas uz to, kas ir drošs un noteikts. Ja viņu intelekts negūst gandarījumu ar abstraktām zināšanām, *scienza*, viņi paļausies kaut vai uz kopējām zināšanām, *coscienza*." (Vico 2001, 137)¹² Ar pirmo nodarbojas filosofija, bet otro – filoloģija. Turpat Viko arī raksta: "Filosofija apcer saprātu, no kura mēs gūstam abstraktas zināšanas par to, kas ir paties. Filoloģija aplūko radošās autorības un cilvēka gribas autoritāti, no kuras mēs gūstam mūsu kopējās zināšanas par to, kas ir drošs." (Vico 2001, 138) Šādā veidā jaunā zinātne kā divu dažādu pieeju kombinācija varētu nodrošināt pilnīgas zināšanas, kas aptvertu gan "ikdienas" *certo-coscienza*, gan vispārīgo *vero-scienza*.

Lai realizētu "Jaunās zinātnes" ieceri un veiksmīgi pētītu aizgājušo laiku vēsturi, vajadzēja pārskatīt veidu, kā pret to izturēties. Viko izvirzīja viņa laikā ļoti oriģinālu ideju, proti, ka pētnieka uzdevums ir mēģināt saprast aizgājušo laiku domāšanas veidu un idejas. Viņš pieņēma, ka pret pagātnes liecībām ir jāizturas kā komunikācijas partneriem. Tomēr nedz filosofija, nedz arī filoloģija katra atsevišķi nav pietiekama, lai to paveiktu. Filosofija nodarbojas ar teorētiski kritisku refleksiju, bet filoloģijai šīs spējas pietrūkst. Savukārt filoloģija, kuru Viko izprata kā vēstures pētniecību, nodarbojās ar konkrēti empīrisku. Līdz ar to viņš katrai no jomām ierādīja savu vietu un mēģināja tās abas sintezēt, lai sekmīgi īstenotu jaunās zinātnes uzdevumu – "nāciju kopīgās dabas" aprakstīšanu. Šāds uzdevums nozīmēja to, ka pētniekam uzmanība bija jāvirza uz "vulgārajām paražām". Proti, aizgājušo laiku vērtības nav saprotamas no šodienas pozīcijas. Pētnieka uzdevums ir "ietiekties" un izprast sava pētījuma priekšmeta domāšanas, dzīvošanas un saprašanas veidu.

Rīgā dzimušais Oksfordas filosofs Jesaja Berlins (Berlin) trim Apgaismības laikmeta kritiķiem (Viko, Herderam un Hāmanim (*Hamann*)) veltītās grāmatas ievadā runā par minēto filosofu ideju aktualitāti arī mūsdienu pasaulē. Viņš nekautrējas Viko piedēvēt tādus nopelnus kā salīdzinošās vēstures, antropoloģijas u.c. aizsākšana, kas vienlaikus nozīmē arī kultūras un implicēti arī valodas pētniecības atzīšanu. Aplūkojot Viko filosofisko mantojumu, Berlins nosauc vairākas oriģinālas vai vismaz strīdīgas idejas, kas bija aktuālas gan Viko laikā, gan izrādījušās svarīgas arī šobaltdien. (Berlin 2013, 11-15)

Pirmā – cilvēka daba nav statiska, jeb tai nepiemīt kāda nemainīga būtība. Cilvēka mainīgā būtība ir nemitīgā tapšanas procesā, kas norit mijiedarbē ar pasauli. Pasaule izmaina cilvēku, bet cilvēks izmaina pasauli.

Otrā un trešā atziņa ir saistīta. Izziņas nosacījums, ka patiesība sakrīt ar darināto, nozīmē arī to, ka dabas izziņa ir ierobežota, bet, tā kā cilvēki zināmā mērā paši veido savu vēsturi, tad to principā ir iespējams izziņāt. No šīs idejas izriet secinājums, ka zināšanas par ārējo pasauli ir stipri citādas nekā par iekšējo, proti, par cilvēku

¹² Atsaucēs uz Viko "Jauno zinātņi" sniegta norāde uz akadēmiskā izdevuma pagināciju.

darinājumu vēsturi no matemātikas līdz valodai un kultūrai. Šī atziņa sabalsojas gan ar 19. gadsimta (Diltejs (*Dilthey*), Vindelbands (*Windelband*) u.c.) pārspriedumiem par zinātņu iedalījumu, gan ar mūsdienu klasifikāciju starp eksaktajām un humanitārajām zinātnēm.

Ceturta ideja, kas saglabājusi aktualitāti, ir atzinums, ka noteiktas sabiedrības raksturo noteikti (vērtību, uzskatu) modeļi. Katrai sabiedrībai piemīt savs stils, savas īpatnības, kuru izcelsmi un attīstību nosaka nevis mehāniskas cēloņsakarības, bet gan cilvēku vēlmes un vajadzības. Proti, tas ir mērķorientēts process, kuru principā ir iespējams izprast. Lai gan dažādu sabiedrību vai civilizāciju kultūru veido līdzīgi elementi, to savienojuma modeļi mēdz būt atšķirīgi. Līdz ar to pētnieka uzdevums ir censties ar iztēles palīdzību iekļauties citu sabiedrību un kultūru uzskatu, ticējumu paražu u.tml. kopumā.

Piektā ideja, ko piesauc Berlins, ir tāda, ka cilvēku radošās darbības produkti – gan māksla, literatūra, mīti, gan priekšmeti, gan arī sociālās institūcijas – nav radīti, lai apliecinātu kādu universālu likumu vai ideju, bet gan izsaka sava laika vajadzības. Atziņa, ka mītus un pasakas nedrīkst uzskatīt par muļķīgām fantāzijām un ka tie drīzāk veido un izskaidro sava laika cilvēku pasaules ainas struktūru, mūsdienu filosofijā un kultūras vēsturē ir plaši atzīti. Vēstures mantojumu nevar vērtēt tikai no tagadnes pozīcijām, jo tad neizbēgami tiek pazaudēta šo priekšmetu komunikatīvā jēga. Proti, vēsturiskie priekšmeti savas sabiedrības modeļa robežās vienmēr bija funkcionējoši un pārstāvēja noteiktu jēgu. Līdz ar to Viko pieņēma, ka aizgājušo laiku cilvēkus un viņu darinājumus var saprast tikai tad, ja izdotos ielauzties viņu prātos. Savukārt uz to var cerēt tad, ja velta uzmanību viņu paražām, tikumiem, izteiksmes formām, sociālajām iekārtām, likumiem utt.

Sestā ideja – Berlins saredz jaunas estētikas tapšanu un raksta: "Mākslasdarbus jāmēģina saprast, interpretēt un vērtēt nevis ar pārļaiciskiem principiem un standartiem, kas ir atbilstoši visiem un visur, bet gan ar korektu izpratni par nolūkiem un tātad arī simbolu un it īpaši valodas lietojumu, kas pastāvējis noteiktā vietā, laikā un sabiedrības attīstības fāzē." (Berlin 2013, 14) Berlins uzskata, ka šī Viko ideja veicināja salīdzinošo zinātņu uzplaukumu: tā ir salīdzinošās vēstures, antropoloģijas, socioloģijas, etnoloģijas, lingvistikas u.c. jomu un pat zināmā mērā visu sociālo zinātņu pamatā.

Kā septīto ideju, kas saglabājusi aktualitāti arī patlaban, Berlins min atziņu par iztēles vai rekonstruējošas iztēles spēju. Tā ir ideja, ka ar iztēles palīdzību var mēģināt ielauzties citu kultūru domāšanas un ideju pasaulē. Pieņemumu, ka simbolisko izteiksmes formu un sabiedrības attīstība norit pastāvīgā mijiedarbībā, pavada ideja, ka iztēles spēja var nodrošināt šo procesu izpratni.

Džambatistas Viko oriģinālās idejas bija pretenciozas – it īpaši laikos, kad zinātnes jomā valdīja plaša paļāvība uz racionalitāti. Tomēr Viko uzskatīja, ka kartēziskās filosofijas ambīcijas ar racionālas metodes palīdzību izprast pagājības laiku vērtības

nebūs auglīgas. Tā vietā jaunā zinātne meklēja ceļu kā ar iztēles un iekļaušanās palīdzību saprast citas kultūras.

Valodas loma "Jaunās zinātnes" projektā

Par vienu no atbalsta punktiem sava uzdevuma īstenošanai Viko izvēlējās valodu.¹³ Viko filosofisko ideju pētnieks Stjuarts Hempšīrs (*Hampshire*) secina, ka "Viko neredz būtisku nošķirumu starp vēstures un valodas teoriju." (*Hampshire* 1969, 478) Taču tā tas ir tikai tāpēc, ka viens no jaunās zinātnes pamatprincipiem ir tas, ka cilvēces vēstures saprašanas pamatā ir valodas formu izpēte. Proti, Viko izvirzīja tēzi, ka valoda atspoguļo sabiedrisko norišu iedabu. Pat vairāk, valoda ir sava veida paražu, tikumu, uzskatu (u.tml.) mājvieta. Valodā artikulējas tas, ko viņš nosauc par "*sensus communis*" jeb "veselo saprātu". Pētnieks, kurš spēs atšifrēt šo kodu, spēs aprakstīt "ideālo mūžīgo vēsturi" un tās principus. Šis apsvērums sakņojas nošķīrumā starp filoloģiju un filosofiju.

Viens no būtiskākajiem ideālās mūžīgās vēstures principiem ir sociālo iekārtu iedalījums trijos laikmetos: dievu, varoņu un cilvēku laikmetā. (Vico 2001, 31) Vissenāko, dievu laikmetu raksturo pakļaušanās dievu varai, un cilvēku rīcību noteica zīmju un orākulu uzklaušanās. Varoņu laikmetam iezīmīgi, ka aristokrātiskās sabiedrībās vara piemīt varoņiem, kurus uzskata par dabiski pāraķiem. Visbeidzot, trešais – cilvēku laikmets, kuram raksturīga dabiska vienlīdzība cilvēku starpā, bet pārvaldes forma sākotnēji ir demokrātija un vēlāk – monarhija.

Katram no laikmetiem atbilst noteikta valodas forma: hieroglifiskā, simboliskā un epistolārā jeb vernakulārā. (Vico 2001, 32) Pirmo raksturo svētums un slepenība. Tā ir klusa un izmanto žestus vai priekšmetus, kas atdarina idejas, kuras apzīmē. Otrā valodas formā izmanto simbolus – līdzības, metaforas, tēlus u. tml. Trešajai valodas formai atbilst valodas krājums, par kuru ir vienojusies sabiedrība. Proti, šo valodas formu pilnībā pārvalda cilvēki. Viko raksturo, ka šī valodas forma atbilst tādām pārvaldes veidam, kurā zināšanas par likumiem ir pieejamas ikvienam. Pirmās divas valodas formas raksturo poētiskums un tiešas attiecības starp lietām un idejām.

Jāņem vērā, ka Viko filosofijā valodu nevar šauri aplūkot kā vārdu krājuma un gramatikas sistēmu. Viņš būtiski paplašina valodas nojēgumu un norāda uz fundamentālo valodas sajūgtību ar sociālajiem procesiem un kultūru tapšanu. Tas nozīmē, ka nevis cilvēku dzīves organizācijas formas *post factum* diktē valodas tapšanu, bet gan valoda sakrīt ar šīm formām. Vienlaikus tas nozīmē, ka valodas vēstures kompetencē ir ne tikai zīmes un simboli, runa un raksti, bet arī visi cilvēku attiecību principi, gluži tāpat kā šie principi nosaka sev atbilstošās valodas formas. Viko pat raksta: "Cilvēku veido prāts, ķermenis un runa, kur runa ir vidutājs starp prātu un

¹³ Šādam viedoklim pamatojumu sniedz pats Viko "*Scienza nuova*" otrā izdevuma 34. paragrāfā: "Šis atklājums ir manas Jaunās zinātnes galvenā atslēga." (Vico 2001, 34)

ķermeni." (Vico 2001, 1045) Tādā veidā viņš valodu no tikai instrumenta paaugstina par cilvēka iedabas būtisku raksturojumu.

Džambatistas Viko filosofiskā mantojuma pētnieks Tulio de Mauro (*de Mauro*) publikācijā, kas veltīta valodiskā vēsturiskuma aspektiem Viko filosofijā, īpaši uzsver valodas pētniecības primāro lomu. Viņš raksta, ka saskaņā ar plaši izplatītu viedokli Viko izstrādāja noteiktu vēstures koncepciju un no tās atvasināja savas idejas par valodu. Taču viņš uzsver, ka lietu kārtība ir gluži pretēja. Proti, no valodas analīzes rezultātiem tapa atziņas vēstures likumsakarībām. (Mauro 1969, 280) Šī piezīme ir cieši saistīta ar valodas izcelsmes teorijas risinājumu.

Viko uzskatīja, ka pirmatnējo cilvēku laikos, kad valoda kā spēja vēl tikai veidojās, tās vārdu krājumu veidoja poētiskas izteiksmes līdzekļi, proti, mītu un varoņu laika valodā nepastāvēja sugu vai šķiru jēdzieni. Tā vietā valodā bija "poētisko tēlu" elementi, kas funkcionēja kā metaforas. Tomēr jāsaprot, ka metaforas nebija izteiksmes "izšķērdības", bet gan tikai līdzeklis kā ierobežotu valodas spēju apstākļos sevi izpaust. Tas nozīmē, ka abstraktie jēdzieni ir vispārīgi tikai tiktāl kā līdzības konkrētajam. Šie konkrētie tēli sablīvējas "iztēles universālijās"¹⁴. Iztēles universālijas ir tādi vispārinājumi, kuru pamatā ir līdzība. Proti, abstraktie jēdzieni tapa kā kādu parādību, notikumu, personu u.tml. atdarināšana. Piemēram, kāds dižs karavadonis pārstāv (kā arī viņam piemīt) noteiktas īpašības. Visi, kas neatbilst šīm īpašībām, nav tādi paši kā šis varonis. Iztēles universālija nozīmē to, ka šāds varoņa tēls no konkrēta gadījuma kļūst pats par savu metaforu. Viko teorijā metaforu tapšana sakrīt ar to laiku, kad pirmatnējie cilvēki lietām piedēvēja ķermeņa un emociju īpašības. Tieši metaforas ir tas, ar kurām poētiskā laikmeta cilvēki rīkojās, lai dabas priekšmetiem un parādībām piedēvētu cilvēciskus vaibstus. Taču vienlaikus tas bija pamats mītu tapšanai. Līdz ar to Viko filosofijā metafora ir gan sākotnējais, gan nozīmīgākais valodas tropis.

Iztēles universāliju veidošanās veids, kā to pamana Hempšīrs, norāda uz Viko tēzi, ka, ieskaitoties aiz jebkuras dabiskās valodas, kuras izveidojušās gadsimtu gaitā, ieraudzīsim, ka tur slēpjas strukturāla valoda. Šī valoda piemīt visiem un iekļauj sevī fundamentālās metaforas un mītus, kas iemiesojas ikkatras sabiedrības pamatos. (Hampshire 1994)

Protams, lai gan Viko valodas izcelsmes koncepcija var izpelnīties kritiku, tomēr no tās izrietošos secinājumus var aplūkot izolēti. Pat ja Viko teorija ir aplama, idejas par vēstures izpēti nezaudē aktualitāti. De Mauro, veicot Viko valodas izcelsmes teorijas analīzi, izceļ sešus elementus, starp kuriem šeit jāpakavējas tikai pie diviem.

Pirmais – ja var pieņemt to, ka katram piemītošās dažādās dabiskās un mentālās vajadzības nosaka "iztēles universāliju" rašanos, tad arī ir jāpieņem uzskats, ka šīs universālijas top atbilstoši dažādu cilvēku un grupu dzīves apstākļiem. Mērenas racionālas domāšanas spējas savijumā ar nenoteiktiem apstākļiem un nepastāvīgām paražām ir tas kodols, uz kura bāzes "ārkārtīgi vājā eksaktās domāšanas spēja" veic

¹⁴ Universālijas – vispārīga vai pat transcendentāla rakstura idejas.

pieredzes vispārinājumus un rada zināšanas. Tā kā apstākļi ir dažādi, tad dažādas ir arī valodas. Viko izsaka tēzi, ka dažādu valodu vārdu krājumi neatspoguļo pārvalodiskus universālus jēdzienus. Tātad, secina Viko, dažādu valodu vārdu krājumi un gramatiskās izteiksmes formas ir radušās nevis saskaņā ar noteiktu formulu, bet gan kā neskaitāmu sevišķu elementu sajaukums.

Otrais — de Mauro secina, ka līdz ar to Viko filosofijā valodas rašanos nevar pamatot ar kādu konvenciju. Drīzāk gan valodas tapšanas pamatā ir dabiska neracionāla prāta struktūras, kas mudina saprast un izskaidrot apkārtējo pasauli. (Mauro 1969, 291)

Viko valodas rašanās teorija ļauj noprast viņa valodas izpratnes formulu. Tātad valoda nav kāds mākslīgs medijs, ar kura palīdzību nodot jau esošas nozīmes vienības. Gluži otrādi, valoda ir tapusi dabiskā ceļā ciešā kopsolī ar prāta attīstību. Šāda pieeja būtiski palielina valodas lomu kultūru vēstures pētniecībā. Kā norāda Hempšīrs, Viko un mūsdienu valodas filosofijas saskares punkts ir ideja, ka tēlu un metaforu pētīšana (valodas pētniecība) noved pie atziņām par prāta iedabu (*philosophy of mind*). Viko ideju oriģinalitāte slēpjas konstruētas valodas noraidījumā un pieņemumā, ka iztēlei, kas mūždien iekrāso pieredzi, ir būtiska loma vārdu krājuma izveidē. (Hampshire 1969, 476)

Pieņemot, ka valodas (iztēles, metaforu, tēlu) pētniecība var kaut ko pateikt par prātu (plašākā mērogā par kultūru vispār), Viko ar savām idejām noteiktās jomās apsteidza mūsdienu filosofiju. Hempšīrs ir pamanījis, ka Viko, kā filosofijas uzdevumu atzīstot saprašanas regulēšanu, darīja to, ko vēlāk XX gadsimtā uzņēmās analītiskā filosofija, kas pauž uzskatu, ka filosofijas uzdevums ir aprakstīt valodu tādu, kāda tā ir un kā tā patiešām funkcionē. (Hampshire 1969, 476) Līdzīgi kā šodien daudzi neatzīst Rasela (*Russell*), Karnapa (*Carnap*) – Vīnes pulciņa – idejas, tāpat arī Viko nostājās pret Dekarta objektīvi zinātnisko pasaules ainu.

Sensus communis kā valodas mājvieta

Jaunās zinātnes iecere nav tikai valodas kā leksikona un gramatikas analīzes projekts. Tās uzdevums ir plašāks, proti, cilvēku dzīves vēstures un likumsakarību atklāšana. Līdz ar to Viko uzdevums neaprobežojas ar valodas lomas noskaidrošanu. Viņa idejas iegūst arī sociālās filosofijas vaibstus. Jaunieviestais izziņas princips (*verum-factum*) savienojumā ar valodas izcelsmes teoriju un cilvēces attīstības likumiem veido Viko filosofijas sociālo norišu pētniecības kodolu.

Sociālo un kultūras norišu izpētē Viko filosofijā nozīmīgs pieturas punkts ir kopizjūtas jeb *sensus communis* ideja. Jēdziena *sensus communis* robežas ir visai neskaidras.¹⁵ Latviešu valodā tam atbilst jēdziens "veselais saprāts", bet tam ir vismaz divas nozīmēs. Pirmā, veselais tiek saprasts kā pretējais slimajam. Savukārt otra – veselais ir kolektīvais, kopējais. Tiesa, abas nozīmes viena otru pilnībā neizslēdz. Pat

¹⁵ Par jēdziena "sensus communis" vai "common sense" vēsturi skat., piemēram: (Schaeffer 2004)

vairāk, šī nozīmju dažādība netieši norāda uz jēdziena būtību, proti, tas, kas ir kopējs, tas ir arī pareizais.

Šī kopizjūta ir: "Spriedums bez refleksijas, kurā dalās visas šķiras, visi cilvēki, visas nācijas vai visa cilvēku rase." (Vico 2001, 142) Lūk, šajā vietā viņa filosofijas celtnē visspilgtāk parādās sociālās filosofijas iespējas un izgaismojas kultūras jēdziena aprises. *Sensus communis* ir visas idejas, tikumi, paražas, tradīcijas, kuras cilvēki pieņem par neapšaubāmu patiesību. Proti, kopizjūta, ko varētu dēvēt arī par pasaules ainu, ir tradīcijas mājvieta. Taču – svarīgi – tā ir arī valodas mājvieta. Filosofiskās hermeneitikas pamatlicējs Hans-Georgs Gadamers raksta: "Viko *sensus communis* ir nojēga par pareizo un kopīgo labklājību, tā dzīvo visos cilvēkos, turklāt tā ir nojēga, kuru iegūst kopīgā dzīvē un kuru noteic tās kārtība un mērķi." (Gadamers 1999, 33) Tas nozīmē, ka šī uzskatu sistēma vienmēr ir daļēji apslēpta. Par to ikkatrs zina, bet tā nekad neizgaismojas.

Ja šo ideju savieno ar valodas izcelsmes teoriju, tad aintai jāklūst saprotamai. Var pievienoties Hempšīram, kurš, komentējot Viko pozīciju, raksta, ka katrā sabiedrībā pastāvošais galveno normu kopums, kuru Viko dēvē par *sensus communis*, nav precīzi un izvērsti definēta galveno ideju sistēma. Otrādi – šis kopums ir iekļauts valodas formās. (Hampshire 1969, 479) Ja reiz tiek pieņemts, ka cilvēces attīstības posmi – dievu, varoņu un cilvēku laikmeti – atbilst noteiktam domāšanas veidam, bet šie domāšanas veidi ir pakārtoti atbilstošām valodiskās izteiksmes formām, tad ir skaidrs, ka valodas analīze var kaut ko pateikt par uzskatu sistēmām.

Līdz ar to valoda iemieso katras nācijas un katras kultūras kodu. Proti, valoda saskaņā ar *sensus communis* izsaka nāciju un kultūru būtisko īpašību kopumu. Tas nozīmē, ka Viko filosofijā valoda, kultūra, sabiedriskās pārvaldes formas, *sensus communis* pastāv savstarpēji saistītās attiecībās. Proti, nevar pilnvērtīgi runāt par vienu, ja neņem vērā pārējos. Līdz ar to jāsaprot, ka Viko filosofijā par valodu nevar runāt (kā arī to definēt) tikai kādās šaurās robežās, piemēram, kā individuālas apziņas nosacījumu. Tieši otrādi, valoda vienmēr ietver arī kolektīvo (nācijas, valsts u. tml.) kontekstu.

Šāda pieņēmuma pamatā ir ideja, ka pagātnes cilvēciskās darbības rezultātā tapuši artefakti bez visa cita sevī iemieso arī komunikatīvu funkciju. Proti, tiem piemīt kāds nolūks, jēga, noteiktā laikā un vietā saprotams lietojums. Sabiedriskās organizācijas formas, mākslas un literatūras pieminekļi sevī atspoguļo tās domas robežas, kuras jau ir noteiktas valodā. "Valoda nepārnes pieredzi. Tā to nosaka." (Mauro 1969, 294) Pieredze, t.i., realitātes uztveres un sapratnes veids ir tieši tāds, kāds tas noteiktos apstākļos ir bijis. Līdz ar to vēstures izpēti nevar veikt no kādas universālas racionalitātes skatpunkta. Viko raksta, ka, lai saprastu seno grieķu domāšanas veidu, jāreķinās, ka "viņu alegoriju nozīme ir balstīta drīzāk uz identitāti nekā līdzību" (Vico 2001, 34). To pašu raksta arī Hempšīrs: "Lai ielauztos Homēra vai jebkura cita laikmeta cilvēku prātos, jāatsedz tie salīdzinājumi un metaforas, ar kuriem viņi interpretēja savu

pieredzi." (Hampshire 1969, 479) Tādā gadījumā vārdu vēsture vienlaikus ir arī ideju vēsture.

Nobeigums

Džambatistas Viko jaunās zinātnes projekts tapa uz Jaunlaiku filosofijas fona, kuru raksturoja gan atsacīšanās no humanitārās zinātnes, gan tāda pasaules aina, kuru nosaka iespējamība to kvantificēt. Lai pretotos šai jaunajai tradīcijai un reabilitētu cilvēces vēstures izpēti iespējamību, Viko izstrādāja jaunas zinātnes teoriju. Viņš piedāvāja cita veida epistemoloģiju, kas pavēra iespēju ielūkoties cilvēces vēstures procesos. Šai projektā kā viens no būtiskākajiem elementiem bija valodas loma aktualizēšana. Viko ievēroja, ka valoda ir ne tikai kāds instruments, bet gan tai piemīt kultūru veidojoša loma. Šīs idejas pamatā ir atziņa, ka valodu un kultūru tapšana ir savstarpēji saistīta norise, kur, atsaucoties uz kopizjūtu jeb *sensus communis*, visi elementi savstarpēji mijiedarbojas. Poētiskā laikmeta kultūru raksturo viena valodas forma savukārt citu laikmetu – jau cita. Kopīgais nojēgums par pastāvošajām vērtībām sabalsojas ar atbilstošajiem valodiskās izteiksmes veidiem. Līdz ar to valoda ir nevis tikai kāds viens no motīviem kultūras tapšanā, bet gan tās nosacījums.

Originālas pieejas meklējumi un metodes izstrādāšana, saprotams, var raisīt jautājumus par ieguldīto pūliņu augļiem. Ko un kā darīt, lai sasniegtu Džambatista Viko izvirzītos mērķus? "Jaunās zinātnes" autors ne tikai piedāvāja jaunu zinātnes pamatojumu un metodi, bet arī pats uzņēmās veikt vēstures izpēti. Tiesa, šis izpēti darbs vienlaikus arī palīdzēja pamatot viņa teoriju. Viens no piemēriem, kas apliecina Viko metodes pielietojumu, ir viņa secinājumi par Homēra laika poēziju, kas pazīstami ar nosaukumu "Īstā Homēra atklāšana"¹⁶. Proti, viņš izvirzīja ļoti oriģinālu tēzi, ka Homērs ir bijis nevis kāds viens individuāls dzejnieks, bet gan daudzu cilvēku kolektīvās domas iemiesojums: "Homērs bija ideāltēls, kurš turklāt nekad nav eksistējis kā indivīds". (Vico 2001, 873) Homēra laika tikumi un paražas, kas vēlāku laiku pētniekiem varētu šķist nesaprotamas, gluži vienkārši atspoguļo tālaika kultūras specifiku (*sensus communis*). Tātad Homēra veikums ir nevis viņa individuālās ģenialitātes rezultāts, bet gan tikai ļauj izpausties sava laika un savas vietas garīgās kultūras ainai. Homērs nebija filozofs, un viņam arī nepiemita kādas ezotēriskas zināšanas. Viko pat raksta, ka "Homērs bija gluži parasts cilvēks" (Vico 2001, 308), un vēl piebilst: "Homērs bija vien ideja jeb dzejas formā vēsturi izklāstošo grieķu iemiesojums varoņa tēlā." (Vico 2001, 873)

Šādam Homēra daiļrades skaidrojumam ir saprotams pamats. Proti, Viko centās apliecināt savu ideju pareizumu. Var pievienoties Hadokam (*Haddock*), kurš, analizējot Viko "Īstā Homēra atklāšanu", raksta, ka pretēji izplatītajam uzskatam, ka šo "Jaunās zinātnes" daļu var apskatīt izolēti no citām kā literārās kritikas paraugu, tā drīzāk būtu jāpieņem kā organiska visa Viko projekta daļa. Viņš uzsver, ka Viko veiktā Homēra

¹⁶ "Īstā Homēra atklāšana" ir viena no "Jaunās zinātnes" daļām.

interpretācija drīzāk ir "Jaunās zinātnes" principu pielietošanas ilustrācija. (Haddock 1979, 585) Protams, šādas Homēra interpretācijas vēsturiskos, filoloģiskos u.c. argumentus var apšaubīt, tomēr tas nebūtu svarīgākais. Nozīmīgāka ir ideja, ka ne tikai pagātnes domātāju, rakstnieku, dzejnieku, mākslinieku, valstsvīru, bet arī jebkura ikdienišķa cilvēka radošās darbības produkti gan apliecina, gan veido savas kultūras vērtību un zināšanu sistēmu (vai sistēmas trūkumu).

Skaidrs, ka Džambatistas Viko filosofijā "svarīgākais bija izstrādāt metodoloģiju, kas vēsturniekiem pavērtu iespēju rekonstruēt *res gestae* tālās kultūrās, nevēršoties pie saviem aizspriedumiem". (Haddock 1979, 589) Tomēr šī metodoloģiskā pieeja ar to vien neaprobežojas. Tā gūst gan apliecinājumu, gan izvērsumu arī mūsdienu filosofijā. Ja Viko idejām ir kāds pamats, tad droši var teikt, ka *sensus communis*, kultūras, valodas analīze var kaut ko pateikt arī par mūsdienu Latvijas (kā arī pasaules) situāciju. Līdz ar to zināmā mērā katrs valodas pētījums vienlaikus ir arī filosofisks pētījums. Viko izstrādātā metode – vēršanās pie cilvēka darinājumu un izteiksmes pētījumiem – ļauj domāt, ka ikviena valoda pastāsta ne tikai pati par sevi, bet arī par *sensus communis*. Proti, par visu to, kas kādā sabiedrībā tiek atzīts par neizteiktām, bet savā būtībā fundamentāli iemiesotām un vienlaikus mainīgām vērtībām.

Literatūra

- Berlin 1969 – Berlin, Isaiah. 1969. "A Note on Vico's Concept of Knowledge." In *Giambattista Vico. An International Symposium*, edited by G. Tagliacozzo, 371-377. Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Berlin 2013 – Berlin, Isaiah. 2013. *Three Critics of the Enlightenment*. Princeton University Press.
- Clark, Jr. 1947 – Clark, Jr., Robert T. 1947. "Herder, Cesarotti and Vico." *Studies in Philology* (University of North Carolina Press) 44 (4): 645-671.
- Croce 2002 – Croce, B. 2002. *The Philosophy of Giambattista Vico*. New Brunswick; London: Transaction Publishers.
- Gadamers 1999 – Gadamer, Hanss-Georgs. 1999. *Patiesība un metode*. Tulkojis Igors Šuvajevs. Rīga: Jumava.
- Haddock 1979 – Haddock, B. A. 1979. "Vico's "Discovery of the True Homer": A Case-Study in Historical Reconstruction." *Journal of the History of Ideas* 40 (4): 583-602.
- Hampshire 1969 – Hampshire, Stuart. 1969. "Vico and the Contemporary Philosophy and Language." In *Giambattista Vico. An International Symposium*, edited by Giorgio Tagliacozzo, 475-481. Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Hampshire 1994 – Hampshire, Stuart. 1994. "Vico for Now." *The New York Review of Books* (Rea S. Hederman) 41 (18).

[http://www.nybooks.com/articles/archives/1994/nov/03/vico-for-now/;](http://www.nybooks.com/articles/archives/1994/nov/03/vico-for-now/)
izgūts 10.10.2015.

Jay 2005 – Jay, Martin. 2005. *Songs of Experience: Modern American and European Variations on a Universal Theme*. University of California Press.

Mauro 1969 – Mauro, Tullio de. 1969. "Giambattista Vico: From Rhetoric to Linguistic Historicism." In *Giambattista Vico. An International Symposium*, edited by Giorgio Tagliacozzo, 279-295. Baltimore: The Johns Hopkins Press.

Schaeffer 2004 – Schaeffer, J. D. 2004. "Commonplaces sensus communis." In *A Companion to Rhetoric and Rhetorical Criticism*, edited by W. Jost and W. Olmsted, 278-294. Blackwell,.

Vico 2001 – Vico, Giambattista. 2001. *New Science*. 3rd. Translated by David Marsh. Penguin Books.

Vico 1990 – Vico, Giambattista. 1990. *On the Study Methods of Our Time*. Translated by Elio Gianturco. Ithaca, London: Cornell University Press.

Vico 1969 – Wells, G. A. 1969. "Vico and Herder." In *Giambattista Vico. An International Symposium*, edited by Giorgio Tagliacozzo, 93-102. Baltimore: The Johns Hopkins Press.

Zagorin 1984 – Zagorin, Perez. 1984. "Vico's Theory of Knowledge: A Critique." *The Philosophical Quarterly* 34: 15-30.

The Role of Language in Formation of Culture – Philosophical Ideas of Giambattista Vico

Summary

The aim of this paper is to show the role of language in the process of formation of cultures with references to the philosophy of Giambattista Vico. To fulfil this task it is necessary to perform multiple steps. The intention to draw outline of cultural and paradigmatic background of Vico's ideas and to set limits to the object of research is fulfilled by a review of philosophical period of Modernity. The analysis of Modernity reveals four essential characteristics of the given period which can be shortly stated as a replacement of subjectivity with objectivity. Various elements of Vico's philosophy are required to be expanded. In order to fully understand the link between the language and the culture it is mandatory to provide an insight into the main outlines of Vico's major work "New Science" and hence also in claims of the new epistemology. Resolution that truth cannot be found in the realm of natural world but rather in the history leads to the recognition of the historical and cultural research. The paper follows some of the most appropriate and interesting ideas of "New science" which all lead to the issue of relations between language and culture. One of Vico's most original ideas is that he binds together theory of origin of language and theory of history. Namely, the reflections on the origin of language organically include

interaction between language and culture. His ideas on the origin of language among others are one of the central arguments in favour to the recognition of close linkage in the research of language and culture. These considerations finally lead to the concept "common sense" or "sensus communis". The explication of this concept discloses the originality and novelty of his ideas and it could be reasonably said that he drew the first program to the methods of modern comparative studies such as comparative history, anthropology, linguistics, ethnology etc. The close relations between language and culture in the philosophy of Vico strengthen the prospect of further studies of culture with contribution of linguistics and philosophy.